

## Bəxtiyar Səlimov

30 ilə yaxın davam edən erməni işğalı təkə torpaq itkisi və kütləvi insan ilə deyil, saysız-hesabsız maddi-mədəniyyət abidələrimizin, tarixi irsimizin məhv edilməsi, eyni zamanda, mənim-sənilməsi, erməniləşdirilməsi ilə müşayiət olunub. Müzəffər Azərbaycan ordusunun Ali Baş Komandan İlham Əliyevin başçılığı ilə həyata keçirdiyi 44 günlük Vətən müharibəsi bu illərdə erməni işğalı altında inləyən torpaqlarımızdakı bir sıra tarixi abidələrimizi, dini məbədlərimizi də azadlığa, əsl sahiblərinə qovuşdurdu. İndi, Azərbaycan dövlətinin qarşısında dayanan vəzifələrdən biri bu abidələri bərpa etmək, xalqımıza, həmçinin, dünyaya təqdim etməkdir.

Belə tarixi məbədlərimizdən biri işğaldan azad edilmiş Kəlbəcər rayonu ərazisində yerləşən Xudavəng, yaxud, Dadivəng, Dədəvəng kimi adlarla ifadə olunan qədim alban-xristian məbəd kompleksidir.

İşğal dövründə ermənilər bu alban monastırını erməniləşdirmək üçün demək olar ki, əllərindən gələn hər şeyi ediblər. Kompleksdəki alban xaçları dəyişdirilərək erməni xaçının elementləri ilə saxta-



## Xudavəng: İşğaldan qurtulan, ermənidən qurtulmayan məbəd

Ramiz Nəcəfli bizimlə söhbətində bildirdi ki, Azərbaycanın ikinci Qobustanı adlandırılan Kəlbəcər, sözün həqiqi mənasında təbiət muzeyini xatırladır. İnsanın burada təşəkkül tapması dördüncü geoloji dövrlə bağlıdır.

qala adlanması da məhz bu hadisə ilə bağlıdır.

Həmsöhbətimizin sözlərinə görə, ermənilərin hazırda Xudavəng monastırına gediş-gəlişini dayandırmaq və ərazinin Azərbaycan silahlı qüvvələrinin nəzə-

qeyd edək ki, bu günlərdə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən Alban-udin xristian icmasının üzvləri Kəlbəcərdəki Xudavəng monastırında oldular. Din xadimləri monastırda dini ayinlər icra ediblər. Həmçinin Alban-udin xristian icmasının sədr müavini Rafik Danakari Xudavəng monastırının vaizi təyin olunub. Amma məbəddə olarkən, oradakı ermənilərlə aralarında qalmaqal yaşanıb. Bundan sonra məsələlər necə həll olunacaq?

AMEA-nın Tarix institutunun alban abidələri ilə bağlı araşdırma aparən əməkdaşı Ramin Əlizadənin sözlərinə görə indidən lazımı addımlar atılmazsa, bu kimi problemlər həmişə olacaq: "Çünki ermənilər digər abidələr kimi, Xudavəngin də onlara aid olduğunu iddia edirlər. Təbii bu, boş bir iddiadır. Onlar Azərbaycan türklərinə aid orada hər hansı abidənin olduğunu qəbul etmirlər. Ermənilər hər şeyi özünüküləşdirməyə adət ediblər. Halbuki, o ərazilərdə nə qədər kilsə varsa, hamısı albanlara aiddir. Bu torpaqlarda erməninin adı izi yoxdur. Monast-

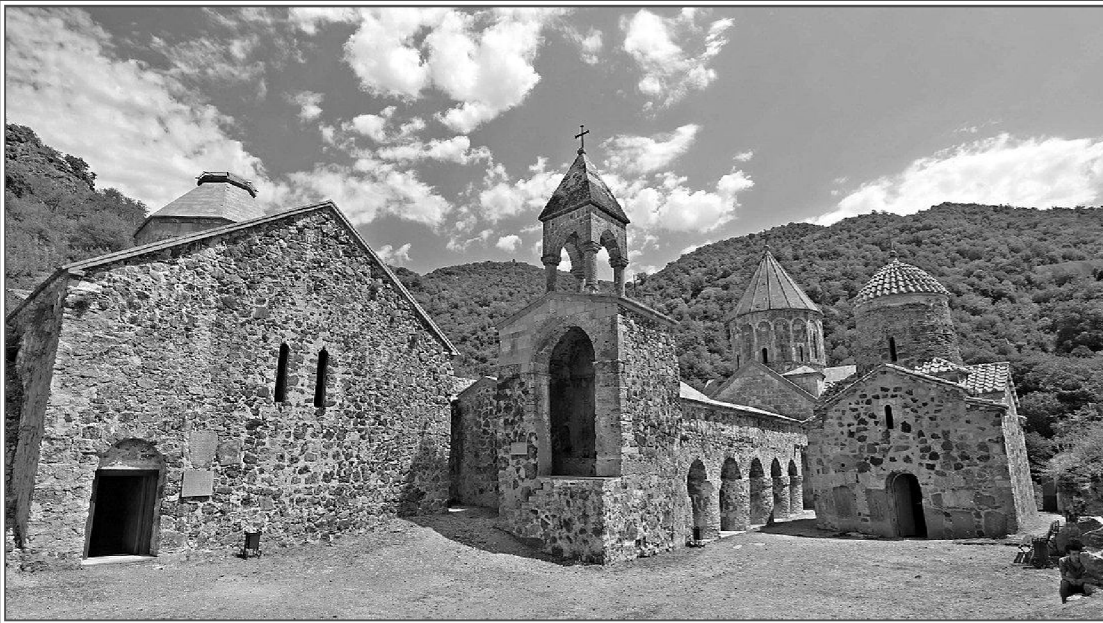
caq ermənilərə sərf edə bilər. Bu kilsə abidəsi bizimdir. Çünki tariximizdə xristianlıq var. Biz 7-ci əsrdən sonra xristianlığı qəbul etmişik. 7-ci əsrdə erməni nə gəzirdi?!"

R.Əlizadə hesab edir ki, monastır ermənilərin nəzarət etməsinin qarşısı alınmalıdır: "Bu, doğru deyil. 1993-cü ilə qədər Azərbaycan Tarix İnstitutunun Xudavənglə bağlı tədqiqatları var. Bu abidə bizim ərazimizdə olub, erməni ərazisində olmayıb. 1993-cü ildə ermənilər Kəlbəcəri işğal edəndən sonra oranı özünüküləşdiriblər. İndi abidəni kilsə kimi bərpa etsək, yenidən erməni ərazilərini udinlərin əli ilə davam etdirmiş olacağıq. Bu düzgün anlaşılırmır. Bir daha qeyd edərəm, Xudavəng kilsə kimi fəaliyyət göstərməli deyil, tarixi abidə kimi qorunmalıdır. Greder adında məşhur alman tədqiqatçısı var. Şimal muharibəsinin iştirakçısı olub. Pyotrun Xəzərətəfrə yürüşlərində iştirak edib. Bu bölgələrin xəritəsini hazırlayıb. Həmin xəritədə Qarabağın adını qeyd edib. Xəzər dənizinin adı çəkilir. Xəritə almancaadır. Heç bir yerdə erməni adından söhbət getmir. Bir neçə orijinal xəritələrdə gerçəkliyi görmək olar. Xudavəng monastır 1214-cü ildə Alban xaçın arvadı Arzu Xatun tərəfindən tikilib. Xatun Arzu qıpçaq qızıdır. Onun erməniyə nə aidiyyəti var?!"

Tarixi sənədlərdə Azərbaycan xalqının əcdadlarının qədim dövrlərdə xristianlığa tapındığı və təbii ki, Oğuz ellərində, tarixi Alban-Azərbaycan torpaqlarında adları bu günə qədər olduğu kimi saxlanılan veng-məbəd, kilsə və monastırlarda ibadət etdikləri bildirilir.

Min illərdir Azərbaycanda qorunub saxlanılan çoxlu sayda Alban xristian məbədləri – Kiş (Şəki), Xudavəng, Gəncəsər (Kəlbəcər), Gürmük, Ləkit, Qum (Qax), Avey (Qazax), Cotari (Qəbələ) və s. kimi məbədlər bu gün də xalqımız tərəfindən müqəddəs ibadət-gah kimi ziyarət edilir, Azərbaycan dövləti tərəfindən mühafizə olunaraq qorunub saxlanılır.

Bir neçə gün öncə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Na-



laşdırılıb. Bu məbədin ermənilərə məxsus olması ilə bağlı yalançı tarixçələr uydurulub.

Fəqət, Kəlbəcər işğaldan qurtulduqdan sonra da ermənilər bu monastır ilə bağlı iddialarından əl çəkmir, hər vasitə ilə onu əldə saxlamağa çalışırlar. 27 il müddətində ərazidə məskunlaşmış ermənilər artıq oradan çıxarılmasalar da, Xudavəng monastırını əldə saxlamağa çalışırlar. Bunun üçün Rusiya rəhbərliyinə müraciət ediblər və Dağlıq Qarabağda yerləşdirilmiş Rusiya sülhməramlıları hazırda bu alban kompleksinə nəzarət edirlər.

**Ermənilər son həftələrdə vaxtaşırı dini ayin icra etmək adı ilə sülhməramlıların müşayiəti (oxu dəstəyi) ilə məbəddə gəlirlər. Bununla da, məbəddə gediş-gəlişi adıləşdirmək və 30 ildə olduğu kimi əllərində saxlamaq istəyirlər. Bu azmış kimi orada tərxiatçı adamlara saxlayaraq məbədi ziyarət etmək istəyən xristian Azərbaycan vətəndaşlarına da maneçilik törədirlər.**

Bəs, bu tarixi alban məbədinin ermənilərin cəngindən qurtarılması, maddi-mədəniyyət abidəmiz kimi dünyaya tanıtmamız üçün hansı işlər görülməlidir?

Bakı Dövlət Universitetinin "Mənəşünaslıq, tarixşünaslıq və metodika" kafedrasının dissertantı

Hazırda Xudavəng monastır adlandırılan məbəd kompleksi inşa edildiyi vaxtdan bir neçə yüz il sonra yerli əhali arasında Qanlıqala kimi tanınıb. İlk adı isə Laçınqala olub: "Laçın - sıldırım, hündür mənasını verir. Kəlbəcər Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin Tarix fondundakı məlumatlara görə bu qala Tərtərçay hövzəsində quşqonmaz bir qayalıqda salındığına görə, ona Laçınqala adı verilib. Arxeoloq alim Rəşid Göyüşov bu qaladan söz açarkən bildirir ki, bununla bağlı ilk məlumat Gəncəli Kirakosun əsərində yer alıb. Qanlıqala adının mənşəyinə gəldikdə isə R.Göyüşov bunu bölgədəki qırğınlarla əlaqələndirir. Belə ki, monqolların Tərtər dərəsinə basqını zamanı əhali Laçın qalasına sığınmış. Yerli əhali də eyni fikirdədir. R.Göyüşov Kirakosa istinadən yazır ki, o zaman qalanın müdafiəsini Xaçın hökmdarı Həsən Calalın anası, gürcü çarı Tamaranın yanında yüksək dövlət vəzifəsinə sahib olmuş Zəkəriyyə və İvannanın bacısı Arzu Xatun öz öhdəsinə götürübmüş. İlk vaxtlar müdafiə yaxşı təşkil olunsada, təxminən 1240-cı ildə monqolların güclü həmləsinə tab gətirməyən əhəlinin bir çoxu ələ keçməmək üçün özlərini qayadan atmışlar. Qırğınlar o qədər çox olub ki, çay qanla dolubmuş. Abidənin Qanlı-



rətine verilməsi üçün müvafiq addımlar atılmalıdır: "Əks halda, biz gələcək yənə də oxşar faciələrlə qarşılaşa bilərik. Üçtərəfli razılaşmaya görə Kəlbəcər rayonu işğaldan azad olunub. Bu halda, Kəlbəcərin bir hissəsini rus sülhməramlılarının nəzarətə götürməsi, oraya ermənilərin intensiv gediş-gəlişini yolverilməzdir. Biz torpaqlarımıza olduğu kimi tarixi abidələrimizə də sahib çıxmalıyıq".

rdakı kilsələrin ziyarət kimi açılmasının tərəfdarı deyiləm. Çünki bu köhnə tarixi abidədir. Bu abidə hər an uça bilər. Sadəcə Azərbaycanın tarixi abidəsi kimi bərpa olunması daha yaxşıdır. Kilsə kimi udinlərə verilsin, şam yandırılınsın bu doğru deyil. Şirvanşahlar sarayında bir adam tapan gətirək ki, bu şahın sarayında olub?! Bu tarixi abidədir. Qorunmalıdır. Onun kilsə kimi fəaliyyət göstərməsi an-

zirliliy Xudavəng monastırının Kəlbəcəri tərk edən ermənilər tərəfindən talan edildiyi barədə bəyanat yaydı və bununla bağlı beynəlxalq təşkilatlara müraciət ünvanlanacağını bildirdi. Bu addımı Azərbaycan dövlətinin işğaldan qurtulmuş ərazilərdəki tarixi irsimizə, o cümlədən, bu irsimizin önəmli nümunəsi olan Xudavəng kompleksinə yenidən sahiblənmək qiyəmətləndirmək olar.